

- встановлення компетенції – нормативне закріплення предметів відання, прав і обов'язків;
- централізація компетенції – здійснення державно-владних функцій лише центральними органами;
- децентралізація компетенції – передача частини державно-владних функцій нижчестоящим і місцевим органам;
- деконцентрація компетенції – розподіл функцій державного управління по «горизонталі» і по «вертикалі», включаючи функціональні аспекти;
- делегування компетенції – узгоджена взаємна передача державно-владних повноважень органам різного рівня;
- субсидіарність компетенції – взаємодоповнююча діяльність різних ланок влади і управління¹.

ОСОБЛИВОСТІ УЧАСТІ ПУБЛІЧНИХ УСТАНОВ У ЦИВІЛЬНИХ ВІДНОСИНАХ

Кочин В. В., молодший науковий співробітник відділу проблем приватного права НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України

Серед учасників цивільних відносин законодавець у Цивільному кодексі України (далі – ЦК) виділив поруч з суб'єктами приватного права (фізичними особами та юридичними особами приватного права – ч. 1 ст. 2), які охоплюються поняттям «особи», суб'єктів публічного права (державу Україна, Автономну Республіку Крим, територіальні громади, іноземні держави та інші суб'єкти публічного права – ч. 2 ст. 2).

У зв'язку з таким поділом до розділу II ЦК «Особи» включено підрозділ 3 «Участь держави, Автономної Республіки Крим, територіальних громад у цивільних відносинах». Так, ст. 167–169 ЦК передбачено принцип рівності публічних суб'єктів з іншими учасниками цивільних відносин. Крім того, зважаючи на зміст ст. 170–173 ЦК, держава, Автономна Республіка Крим (далі – АРК), територіальні громади набувають і здійснюють цивільні права та обов'язки через відповідні органи та їх представників. Крім того, іншою правовою формою участі публічних суб'єктів є можливість створення ними юридичних осіб публічного права: державних чи комунальних підприємств, навчальних закладів тощо (ч. 2 ст. 167, ч. 2 ст. 168, ч. 2 ст. 169 ЦК).

¹ *Тихомиров Ю. А.* Курс адміністративного права и процесса. – М., 1998. – С. 212–216.

Зважаючи на це, в першу чергу слід з'ясувати, що ж представляють ці суб'єкти правових відносин. Так, державою є територіальна організація політичної влади, що існує на певній соціальній базі, виступає як офіційний представник усього суспільства і забезпечує з допомогою спеціального апарату реалізацію своєї політики [39, с. 77–78]. Таким чином, держава є не самостійним (відокремленим) суб'єктом правових відносин, а представником іншого суб'єкта – суспільства, який у законодавстві визначається через поняття Український народ (наприклад, ст. 13 Конституції України, ст. 324 ЦК). Як його організація держава виступає у внутрішніх та зовнішніх відносинах в інтересах всього населення країни, яка повинна репрезентувати і обслуговувати його. В іншому ж механізменному аспекті держава є певним апаратом влади, що має складну структуру [39, с. 76–77].

На відміну від поняття «держава», яке можна визначити за допомогою теоретичних положень, інші терміни мають своє законодавче закріплення. Так, відповідно до абз. 1 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» територіальною громадою є жителі, об'єднані постійним проживанням у межах села, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об'єднання жителів кількох сіл, що мають єдиний адміністративний центр.

У свою чергу, АРК є невід'ємною складовою частиною України (ст. 134 Конституції України) і адміністративно-територіальною автономією (ст. 1 Закону України «Про Автономну Республіку Крим»).

Коментуючи ст. 137 Конституції України Ю. М. Тодика та О. Л. Копиленко стверджують, що ця норма визначає коло суспільних відносин, що підлягають нормативному регулюванню АРК, а отже, предмет нормотворчої діяльності стосується лише тих питань, які безпосередньо пов'язані з інтересами кримського населення [42, с. 682].

Таким чином, названі вище суб'єкти правовідносин є нічим іншим як організацією суспільства на визначеній території: держава Україна – в межах державного кордону; територіальна громада – в межах міста, села, селища (сіл); АРК – в межах Кримського півострова.

Проте суспільство чи його частина, за окремими проявами народовладдя, не може самостійно здійснювати права та обов'язки, оскільки у цьому випадку важко уникнути конфлікту приватного та публічного інтересу. Саме для цього і створюється відповідний публічний механізм, що проявляється, головним чином, у системі публічних органів влади (державні органи, органи місцевого самоврядування, органи влади АРК).

У радянській юридичній науці та законодавстві погляд на формування публічного (на прикладі державного) сектора зводився до так званої тріади – підприємств, установ та організацій (наприклад, ст. 73, 81, 92 Конституції УРСР 1978 р., ст. 24 ЦК УРСР 1963 р.), який часом відслідковується і у чинних нормативно-правових актах (наприклад, ч. 2 ст. 46, ст. 86, ст. 142–143 Конституції України). Зважаючи на розвиток права, науковці вже ведуть мову про існування державних органів, установ, підприємств та інших державних інститутів як механізм держави [39, с. 124]. І як результат, можна розмежувати державний механізм на сфері державного управління, державного господарювання та невиробничої сфери.

Саме в межах останньої і діє такий інститут як державна установа, що забезпечує виконання державою освітянських, культурно-виховних, наукових функцій, а також функцій у сфері охорони здоров'я і соціального захисту громадян¹.

На відміну від російської мови, де під поняттям установа (учреждение) розуміється орган, що виконує функції державної влади чи управління як частина державного апарату [32, с. 728], український термін не пов'язується безпосередньо зі здійсненням влади, а визначається як організація, що відає будь-якою галуззю (галуззями) народного господарства, торгівлі, культури, науки і працює в цій галузі (галузях) [35, с. 1517].

Хоча ЦК і визнає рівність органів публічної влади з іншими суб'єктами цивільних відносин, все ж переважну частину цивільних прав та обов'язків публічні утворення здійснюють через інститути, які найбільш наближені до приватноправових: публічні установи (як установи відповідно до ч. 3 ст. 83 ЦК) та публічні підприємства (щодо яких на сьогодні існує наукова дискусія), правовий статус яких врегульовується гл. 8 Господарського кодексу України (далі – ГК).

З огляду на публічно-правову природу публічних установ правове регулювання цього інституту має здійснюватися актами публічного законодавства, однак спеціальний закон на сьогодні

¹ Законом України «Про телебачення і радіомовлення» визначено, що Національна телекомпанія України (НТКУ) є державним підприємством (ч. 1 ст. 14), що, на нашу думку, є недоречним зважаючи на її мету – забезпечення прав громадян на свободу думки і слова, на отримання повної, достовірної та оперативної інформації, відкрите і вільне обговорення суспільних питань, а також розроблення і реалізацію програмної політики, що відповідає національним інтересам України, створення конкурентоспроможної інформаційної продукції та забезпечення входження України до світового інформаційного простору (п. 8 Статуту) – постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання Національної телекомпанії України» від 04.06.2002 № 764.

відсутній. Слід погодитися, що за відсутності такого єдиного закону може виникнути небезпека саме для цивільного обороту, у разі коли такі юридичні особи публічного права не матимуть належного майна для можливості відповідати за своїми зобов'язаннями [33, с. 52].

Конституцією України визначено загальні положення щодо порядку створення та діяльності переважно владних державних інститутів, таких як Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України, прокуратура, суд. Натомість, аналізуючи положення ст. 92 Конституції України, слід констатувати, що законами України визначаються основи соціального захисту, форми і види пенсійного забезпечення; засади регулювання праці і зайнятості, охорони дитинства, материнства, батьківства; виховання, освіти, культури і охорони здоров'я; основи державної служби; засади місцевого самоврядування. Тим самим можна дійти висновку, що саме ці невіддані функції публічних формувань, які реалізуються через публічні установи, мають бути визначені окремими законами України.

Одним з останніх кодифікованих актів у сфері публічних відносин став Бюджетний кодекс України (далі – БК), яким визначаються правові засади функціонування бюджетної системи, її принципи, основи бюджетного процесу та міжбюджетні відносин, а отже, і питання фінансового утримання публічного механізму. Зокрема, п. 12 ст. 2 БК визначено поняття бюджетні установи як органи державної влади, органи місцевого самоврядування, а також організації, створені ними у встановленому порядку, що повністю утримуються за рахунок, відповідно, державного чи місцевого бюджетів і є неприбутковими.

Така вказівка на неприбутковість є відсилочною нормою до Податкового кодексу України (далі – ПК). Пунктом 14.1.121 ст. 14 ПК передбачено, що неприбуткові підприємства, установи та організації – підприємства, установи та організації, основною метою діяльності яких є не одержання прибутку, а провадження благодійної діяльності та меценатства і іншої діяльності, передбаченої законодавством. Таким чином, у ПК, хоч і використовується застаріла «тріада», все ж зосереджено увагу, головним чином, на непідприємницьких юридичних особах приватного права (визначених ч. 3 ст. 83 та ст. 85 ЦК), натомість у п. «а» ст. 157 ПК існує лише нечітке розмежування юридичних осіб публічного права: органи державної влади, органи місцевого самоврядування, створені ними установи або організації, що утримуються за рахунок коштів відповідних бюджетів.

З огляду на відсутність єдиного законодавчого вирішення окресленої проблеми пропонуємо визначити такі погляди на публічні

установи як на юридичні особи публічного права, які діють у сфері забезпечення публічних функцій, що мають невіддільний та невідчужуваний характер.

Публічна установа як юридична особа публічного права. Частиною 2 ст. 81 ЦК визначено поділ юридичних осіб на юридичних осіб приватного права та юридичних осіб публічного права. Останні створюються розпорядчим актом Президента України, органу державної влади, органу влади АРК або органу місцевого самоврядування. Однак на цьому визначенні принципу створення цих юридичних осіб правове регулювання логічно завершується, оскільки ЦК є кодексом приватного права.

Розглядаючи загальнотеоретичні проблеми юридичних осіб публічного права, Л. Л. Чантурія у своїх доповідях виділяє їх такі особливості: 1) виникнення на підставі правового акта у розпорядчому порядку; 2) неможливість використання вичерпного переліку їх організаційно-правових форм; 3) спеціальна правоздатність; 4) особливий конституційно-правовий статус; 5) здійснення окремих видів діяльності може бути обов'язком; 6) в окремих випадках наділені повноваженнями видання нормативних актів; 7) особливе правове положення майна [55].

М. В. Шелест на підставі аналізу праць вітчизняних та зарубіжних вчених виділяє такі ознаки юридичних осіб публічного права: особлива мета та інтерес їх діяльності; публічність утворення; соціальне призначення; пов'язаність з публічною владою; перенесення на юридичну особу публічних завдань [56, с. 679–680].

Окремо слід звернути увагу на ознаки юридичної особи публічного права, запропоновані російським правознавцем В. Є. Чиркіним, які аналізує Н. В. Мяснікова: 1) юридична особа публічного права – публічно-правове утворення, її призначення – це здійснення владних повноважень (а не участь у цивільному обороті); якщо в неї є якісь цивілістичні якості, то це побічні, супутні якості, вони не є основними в її правовому статусі та мають бути точно зазначені в Законі (а не в положенні про відповідний орган); 2) юридична особа публічного права – це не тільки організація, а й орган, установа; 3) юридична особа публічного права має особливе цільове призначення, а саме: реалізацію не загальних інтересів приватних осіб, її учасників, а суспільних інтересів територіального публічного колективу (суспільства – для державних органів, населення відповідної адміністративно-територіальної одиниці – для його органів публічної влади, місцевого самоврядування – для його органів та ін.); 4) юридична особа публічного права створюється не шляхом добровільного

об'єднання, а розпорядчим способом органами публічної влади; 5) юридична особа публічного права має дискреційні повноваження (у межах закону) відносно третіх осіб, не підпорядкованих їй, які не входять до її складу; 6) юридична особа публічного права має повноваження (а не лише окремі права та обов'язки), її права, за загальним правилом, є одночасно обов'язками здійснювати їх, тобто діяти як управлінська одиниця; 7) майно юридичної особи публічного права перебуває в її користуванні (а не у власності) для здійснення своїх повноважень, компетенції; питання про майно в такому разі має вторинний, підлеглий характер відносно її владних повноважень, компетенції; 8) юридичні особи публічного права не завжди мають свій статут, не завжди потребують державної реєстрації, зазвичай вони здійснюють діяльність на підставі особливого правового акта (наказу, положення та ін.); 9) особливим шляхом вирішуються питання про автономію юридичної особи публічного права, яка визначається її компетенцією, встановленою законом; зазвичай у такому разі діє владна вертикаль підлеглих; у відносинах юридичних осіб публічного права, зазвичай, присутній ієрархічний початок; 10) відповідальність юридичних осіб публічного права має у своїй основі не приватноправовий, а публічно-правовий характер [47, с. 309–310].

Однак необхідно зважати на те, що описані підходи ґрунтуються на комплексному аналізі як вітчизняного, так і зарубіжного законодавства, а також стосуються загальних ознак юридичних осіб публічного права, які можуть не збігатися з спеціальними ознаками публічних установ. Зокрема, важко погодитися з окремими позиціями, що участь держави у цивільних відносинах через створені нею органи державної влади ототожнюється зі створенням юридичних осіб [47, с. 306], отже, законодавець виділяє різні форми участі публічних утворень у цивільних відносинах: як через державні органи, так і шляхом створення юридичних осіб публічного права та юридичних осіб приватного права.

Непідприємницька діяльність (некомерційне господарювання) публічних установ. Цивільне законодавство оперує поняттям «непідприємницькі товариства та установи» (ст. 86 ЦК) як юридичні особи приватного права. Проте, зважаючи на те, що підприємницька діяльність є економічною діяльністю, очевидним є її закріплення у законодавчому акті, що визначає основні засади господарювання і регулює господарські відносини. Так, відповідно до ч. 1 ст. 52 ГК систематична господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання, спрямована на досягнення економічних,

соціальних та інших результатів без мети одержання прибутку є некомерційним господарюванням.

Ми вже звертали увагу на різноманітність термінів, які вживаються для позначення діяльності, що не має на меті одержання прибутку для наступного його розподілу та неповноту використаного у ГК поняття «некомерційний», що спричинює неоднозначну судову практику [43, с. 85–86]. При цьому слід зазначити, що у ч. 2 ст. 52 ГК є вказівка на те, що некомерційна господарська діяльність здійснюється суб'єктами господарювання державного або комунального секторів економіки у галузях (видів діяльності), в яких відповідно до ст. 12 ГК забороняється підприємництво, на основі рішення відповідного органу державної влади чи органу місцевого самоврядування, а також іншими суб'єктами господарювання, яким здійснення господарської діяльності забороняється законом.

Аналізуючи положення ст. 52 ГК, можна дійти таких висновків: по-перше, норма вказує на публічних суб'єктів, які з огляду на положення ст. 81 ЦК мають бути юридичними особами публічного права; по-друге, норма сформована на основі утвердження заборони підприємництва у визначених сферах господарювання з посиланням на положення ст. 12 ГК, яка, у свою чергу, відсилає до норм Конституції України (очевидно, що ст. 41–42) та інших законів (головним чином до Закону України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності», а також ст. 43 ГК).

Звертаючись до науково-практичних коментарів до ГК, встановлюємо, що хоча ст. 52 ГК і містить посилання на державний та комунальний сектори економіки та, разом з тим, слід мати на увазі, що діяльність ведеться і в інших сферах суспільного життя, наприклад, благодійна діяльність [48, с. 89] чи діяльність непідприємницьких товариств загалом [37, с. 126–127]. Таким чином, хоч у визначенні некомерційного господарювання і передбачено публічний сектор економіки, та науковці через відсутність належного нормативно-правового регулювання змушені звертатися до так званого третього сектору.

Аналізуючи критерії розмежування комерційної та некомерційної господарської діяльності, О. Ю. Литвіна пропонує такі критерії їх розмежування: 1) мета; 2) спрямованість використання одержаного прибутку; 3) суб'єктний склад; 4) особливості легалізації [46, с. 244]. Однак ці теоретичні положення, на жаль, не знаходять належного відображення у чинному законодавстві. Так, у ст. 52 ГК при визначенні некомерційної діяльності взагалі відсутня вказівка на можливість розподілу прибутку, а також відсутня вказівка на форми участі

публічних утворень у некомерційній діяльності, акцентується увага лише на юридичних особах приватного права.

Невладний характер діяльності. Розглядаючи ознаки юридичних осіб публічного права, ми вже звертали увагу на те, що вони мають певні владні повноваження. Більш того, в окремих публікаціях (та, власне, і в законодавчих актах) можна знайти ототожнення понять публічного органу та публічної установи, що, на нашу думку, є недоречним в першу чергу зважаючи на їх функціональне призначення. Наприклад, важко погодитися з Ю. М. Пустовою, яка стверджує, що юридична особа публічного права – це, перш за все, публічно-правова організація, де здійснення владних повноважень є основним його завданням [50]. Такий висновок ґрунтується на роботах зарубіжних вчених, які згадувалися раніше, однак, зважаючи на чинне законодавство та теоретичні ознаки юридичної особи (зокрема організаційну єдність), слід визнати, що установи як юридичні особи публічного права лише створюються владними утвореннями, не є ними зокрема.

Слід підкреслити, що розробниками ЦК термін «юридична особа публічного права» пропонувалося застосовувати до всіх публічних утворень, у тому числі і до держави. Однак варто погодитися з думкою Л. Бондаренко, що навряд чи держава, беручи участь у цивільних відносинах (так само як і територіальна громада чи АРК), добровільно відмовиться від використання влади [35, с. 35], особливо зважаючи на те, що владні повноваження є основою їх діяльності, а отже, порушується принцип рівності учасників цивільних відносин.

Так, на відміну від публічних органів, які реалізують владні функції, чи публічних підприємств, які виконують виробничі функції, публічні установи створюються для реалізації публічними утвореннями освітніх, наукових, медичних, соціальних, культурних чи інших функцій, які не пов'язані з управлінням в окреслених сферах чи виробництвом з метою отримання прибутку.

Сфери діяльності публічних установ можна виокремити на підставі Міжнародної класифікації неприбуткових організацій, яка створена на основі роботи Л. Саламона, Г. Анхайера, Р. Ліст, С. Теплера, С. Войцеха Соколовські та їх колег (Global Civil Society: Dimensions of Non-Profit Sector – Глобальне громадянське суспільство: параметри неприбуткового сектора) [51, с. 101–107]:

1) *культура та рекреація* (ст. 14–16 Закону України «Про телебачення і радіомовлення» – Національна телекомпанія України та Національна радіокомпанія України, телерадіоорганізація Суспільного мовлення, комунальні телерадіоорганізації; ст. 1 Закону України «Про систему Суспільного телебачення і радіомовлення України» –

Суспільне телерадіомовлення; ст. 8, 21–22 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» – редакція друкованого ЗМІ; ст. 1, 7 Закону України «Про культуру» – театр як заклад культури, що є юридичною особою у формі установи; ст. 1, 22–25 Закону України «Про культуру» – базова мережа закладів культури);

2) *освітня та дослідницька сфери* (ст. 18, 28–30, 33–43, 46–49 Закону України «Про освіту» – система освіти в Україні);

3) *охорона здоров'я* (ст. 3, 16 Основ законодавства України про охорону здоров'я – заклади охорони здоров'я);

4) *соціальні послуги* (ст. 1, 5 Закону України «Про соціальні послуги» – державні та комунальні суб'єкти, що надають соціальні послуги);

5) *охорона навколишнього природного середовища* (ст. 17 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» – установи з охорони навколишнього природного середовища; ст. 3–5 Закону України «Про природно-заповідний фонд України» – об'єкти природно-заповідного фонду, що є юридичними особами);

6) *розвиток та житлова сфера* (ст. 18–19 Закону України «Про зайнятість населення» – Державна служба зайнятості);

7) *правозахисна діяльність* (ст. 1, 17–18 Закону України «Про нотаріат» – державні нотаріальні контори; ст. 1, 9, 12, 16 Закону України «Про безоплатну правову допомогу» – спеціалізовані установи, що надають безоплатну первинну правову допомогу, центри з надання безоплатної правової вторинної допомоги).

На сьогодні, вичерпний перелік неприбуткових видів діяльності мав би дати Національний класифікатор України «Класифікація видів економічної діяльності» (ДК 009:2005), відповідно до якого юридична особа отримує відповідний код у свідоцтві про державну реєстрацію. Більш того, в Україні діють також інституційні сектори економіки, які визначаються відповідно до наказу Державного комітету статистики України від 18.04.2005 № 96 «Про затвердження Класифікації інституційних секторів економіки України», що діяла до 2010 року. Однак цей наказ та ДК 009:2005 потребують суттєвого оновлення, адже непідприємницька (неприбуткова) діяльність не знаходять у них належного місця.

Публічні установи як учасники цивільних відносин. Хоч акти публічного законодавства і оперують поняттям «організація», що спричиняє певну невизначеність щодо правосуб'єктності установ, слід констатувати, що така форма державного утворення є юридичною особою, а тому вона має загальні ознаки юридичної особи. Так, В. І. Борисова визначає юридичну особу як організацію,

що визнається державою як суб'єкт права, виступає у цивільному обороті від власного імені, має відокремлене майно, яке належить їй залежно від виду (приватне чи публічне) на праві власності або на іншому речовому праві, несе самостійну відповідальність за своїми зобов'язаннями [54, с. 116].

Організаційна єдність будь-якої юридичної особи забезпечується визначеною структурою, що надає змогу перетворити волю засновників на волю юридичної особи, надає можливість відокремити одну організацію як систему (структуру), що має визначені права та обов'язки, від іншої. В першу чергу, слід говорити про майнову основу діяльності установ як юридичних осіб, що відображується у її бухгалтерських документах.

Для прикладу наведемо положення статуту Державної іпотечної установи (затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 17 липня 2009 р. № 768), відповідно до якого ця установа має самостійний баланс, рахунки в банках, печатку, штампи (п. 13), провадить свою діяльність і використовує кошти відповідно до затверджених Кабінетом Міністрів України різних фінансових планів та планів розвитку установи (п. 14), має основні та оборотні фонди, інші активи, вартість яких відображається в бухгалтерському балансі установи (п. 21), а статутний капітал становить два мільярди двісті мільйонів гривень (п. 27).

Крім того, під організаційною єдністю також розуміється певна внутрішня організована структура, яка управляє юридичною особою та безпосередньо вступає у цивільні відносини, реалізуючи її дієздатність. Повертаючись до Державної іпотечної установи, слід відмітити, що ця юридична особа має наглядову раду та правління як органи управління (п. 33), які здійснюють нагляд за діяльністю, управлінням майном, фінансовою стабільністю і дотриманням її мети (п. 34) та, відповідно, організаційним, інформаційним та експертно-аналітичним забезпеченням діяльності наглядової ради (п. 36).

Наступною загальною ознакою юридичної особи є *публічність їх виникнення та припинення*. З огляду на те, що публічна установа розглядається як юридична особа публічного права, то на підставі абз. 3 ч. 2 ст. 81 ЦК вона має створюватися розпорядчим актом Президента України, органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування. Однак виключно одного розпорядчого акта названих органів не достатньо, оскільки відповідно до ч. 4 ст. 87 ЦК юридична особа вважається створеною з дня її державної реєстрації.

Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» передбачено, що організації, для яких

законом встановлено особливості державної реєстрації, набувають статусу юридичної особи лише з моменту їх державної реєстрації у порядку, встановленому цим Законом (ч. 3 ст. 3). Наприклад, відповідно до Закону України «Про Кабінет Міністрів України» Уряд України є вищим органом у системі органів виконавчої влади (ч. 1 ст. 1), натомість для участі у цивільних відносинах створюється інша юридична особа – Секретаріат Кабінету Міністрів України (ч. 10 ст. 48), який не є органом державної влади, а власне публічною установою. Натомість деякі публічні органи визнаються юридичними особами, зважаючи на більш просту їх організацію, зокрема, відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» органи місцевого самоврядування є юридичними особами (ч. 1 ст. 16) без створення додаткової установи.

Окремо слід відмітити таку ознаку як *правоздатність публічної установи*. В літературі є думка, що установи (а також юридичні особи публічного права загалом) мають спеціальну (цільову або виключну) правоздатність [44, с. 15; 38, с. 12; 40, с. 13], обґрунтовуючи таку позицію положеннями про особливу (певну) мету діяльності установи, яка визначається в установчих документах. Однак така думка є суперечливою виходячи з таких підстав.

Частиною 1 ст. 91 ЦК визначено, що юридична особа здатна мати такі самі цивільні права та обов'язки, крім тих, які за своєю природою можуть належати лише людині. Окремо є обмеження чи спеціальність діяльності, визначені ч. 3 ст. 91 ЦК – юридична особа може здійснювати окремі види діяльності, перелік яких встановлюється законом, після одержання нею спеціального дозволу (ліцензії), яка засвідчує право ліцензіата на провадження зазначеного в ньому виду господарської діяльності протягом визначеного строку у разі його встановлення Кабінетом Міністрів України (ст. 1 Закону України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності»). Згаданим законом передбачено також і види діяльності, що підлягають ліцензуванню (ст. 9). При цьому виникає запитання відносно співвідношення таких понять як «цивільна правоздатність юридичної особи», «мета діяльності юридичної особи», «господарська діяльність юридичної особи».

Так, *цивільна правоздатність юридичної особи* – її здатність мати цивільні права та обов'язки. Слід зазначити, що до встановлення ринкових відносин цивільна правоздатність юридичної особи була обмеженою (спеціальною), як принцип «спеціальності» (*principe de la specialite*), що виник в адміністративній практиці, державній практиці Франції [54, с. 129]. Більш того, у теорії права наголошується, що правоздатність юридичних осіб є завжди спеціальною [39, с. 341].

Зважаючи на це, визнаємо, що юридичні особи мають спеціальну правоздатність щодо загального кола правових відносин, які не можуть їй належати зважаючи на її правову природу (політичні, сімейні, виборчі права тощо), але при цьому мають загальну (універсальну) цивільну правоздатність.

Мета діяльності юридичної особи – визначена установчими документами (чи законом) діяльність юридичної особи; цілі, які ставлять засновники перед цим суб'єктом правовідносин. Загальна мета діяльності юридичної особи може бути підприємницькою (ст. 84 ЦК) або непідприємницькою (ст. 85, 86 ЦК), при чому лише до установ (а не до непідприємницьких юридичних осіб загалом) ставиться вимога про визначення її мети діяльності в установчих документах (ч. 3 ст. 88 ЦК).

Під *господарською діяльністю* у ГК розуміється діяльність суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність. Вона здійснюється для досягнення економічних і соціальних результатів та з метою одержання прибутку, є підприємництвом, а суб'єкти підприємництва – підприємцями. Господарська діяльність може здійснюватись і без мети одержання прибутку (некомерційна господарська діяльність) (ч. 1, 2 ст. 3).

З огляду на такі визначення видається, що створюючи юридичну особу, засновники ставлять певне завдання, ціль, тобто визначають мету діяльності юридичної особи, для досягнення якої необхідно вчинити певні дії, тобто здійснювати певну господарську діяльність, в межах якої юридична особа як учасник цивільних відносин отримує певні абстрактні права та обов'язки – цивільну правоздатність. Як результат, юридична особа через свої органи набуває цивільних прав та обов'язків (цивільну дієздатність), які діють відповідно до установчих документів (ч. 1 ст. 92 ЦК). Таким чином, з огляду на динамічність цивільних відносин, принцип рівності їх учасників та право непідприємницьких товариств та установ здійснювати непідприємницьку діяльність, юридичні особи у приватних відносинах отримують універсальну правоздатність, маючи весь комплекс цивільних прав та обов'язків.

О. І. Зозуляк, ведучи мову про спеціальний характер непідприємницьких товариств та установ, стверджує, що більшість з них не можуть займатися підприємницькою діяльністю, а якщо така діяльність і буде здійснюватися, то вона повинна узгоджуватися з метою створення такої юридичної особи [41, с. 28]. Однак участь осіб

у цивільних відносинах не зводиться лише до підприємницької діяльності, оскільки підприємництво, власне, виходить за межі виключно приватноправового регулювання.

Зокрема, ст. 633 ЦК передбачено визначення публічного договору, в якому одна сторона – підприємець взяла на себе обов'язок здійснювати продаж товарів, виконання робіт або надання послуг кожному, хто до неї звернеться. До публічних можна віднести договір роздрібної купівлі-продажу (ст. 698 ЦК), договір постачання енергетичними чи іншими ресурсами через приєднану мережу (ст. 714 ЦК), договір прокату (ст. 787 ЦК), договір побутового підряду (ст. 865 ЦК), договір банківського вкладу (ст. 1058 ЦК), договір банківського рахунку (ст. 1066 ЦК), договір факторингу (ст. 1077 ЦК). У наведених договорах має місце публічний елемент, зважаючи на те, що держава охороняє вразливу категорію – споживача або публічний порядок у певній сфері суспільних відносин (наприклад, банківській справі). Таким чином, за допомогою такого державного впливу забезпечується певний правопорядок, але ніяк не обмежується чи спеціалізується цивільна правоздатність особи.

Для підтвердження цього варто звернутися до актів публічного законодавства, які визначають публічні правопорушення, пов'язані з порушеннями умов участі у правових відносинах, – Кримінального кодексу України (далі – КК), а також Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП). Так, КК містить розділ VII «Злочини у сфері господарської діяльності» (ст. 199–235), а КУпАП – гл. 12 «Адміністративні правопорушення в галузі торгівлі, громадського харчування, сфері послуг, в галузі фінансів і підприємницької діяльності» (ст. 155–166-¹³). Отже, законодавець визначив публічні засоби впливу на порушника правових відносин, що забезпечує їх стабільність. ЦК натомість не визначає відповідальності за діяння, вчинені за межами правоздатності чи дієздатності юридичної особи. Так, ч. 2 ст. 203 ЦК як умова чинності правочину є наявність лише необхідного обсягу цивільної дієздатності. У такому разі за відсутності поняття «обсяг дієздатності юридичної особи» вести мову про цивільне правопорушення (без ознак злочину чи адміністративного проступку) юридичною особою, яка вийшла за межі своєї «спеціальної» правоздатності, неможливо.

Для вирішення окресленої проблеми, пов'язаної із правовими наслідками укладення юридичною особою правочинів поза межами цивільної правоздатності, О. І. Зозуляк пропонує ст. 227 ЦК доповнити частиною першою щодо можливості визнання судом правочину недійсним за позовом заінтересованої сторони у разі вчинення

правочину всупереч меті, визначеній в її установчих документах, чи виключному предмету діяльності [40, с. 13].

Дещо іншої точки зору дотримується В. І. Борисова, яка стверджує, що юридичні особи публічного права (державні установи, державні господарські товариства) мають спеціальну правоздатність, а звідси – володіють майном на іншому речовому праві, що все ж дає змогу їй виступати у цивільному обороті та тягне за собою розподіл відповідальності засновників і юридичної особи за своїми зобов'язаннями [35, с. 26]. Таким чином, спеціальна правоздатність публічних установ розглядається з точки зору вже не мети діяльності чи можливості участі у договірних відносинах, а з позиції власності, оскільки майнова відокремленість є однією із суттєвих ознак юридичної особи.

Реформування публічної власності як правової, так і економічної категорії є досить болючим для українського законодавця, зважаючи на часом незаконні дії посадових осіб та порядок фактичного управління її об'єктами. Так, змінилися погляди на право державної власності, зокрема ст. 326 ЦК визначено, що у державній власності є майно, яке належить державі Україна, в чийх інтересах право власності здійснюють, відповідно, органи державної влади, а управління майном здійснюється державними органами, а у випадках, передбачених законом, – іншими суб'єктами. Подібне правове закріплення здійснене і щодо права власності Українського народу (ст. 324 ЦК) та права комунальної власності (ст. 327 ЦК).

Якщо порівняти положення перерахованих норм ЦК з Законом України «Про власність», що втратив чинність, то нині фактичний власник публічної власності визначений досить абстрактно – публічне утворення (Український народ, держава Україна, територіальна громада), натомість у Законі це питання вирішувалося так: суб'єктом права загальнодержавної (республіканської) власності була держава в особі Верховної Ради України, суб'єктами права комунальної власності – адміністративно-територіальні одиниці в особі обласних, районних, міських, селищних, сільських Рад народних депутатів (ч. 1–2 ст. 32). З одного боку, чинний законодавчий підхід є досить виваженим, однак практично це створює деякі правові незручності, що пов'язані з режимом управління публічним майном.

З огляду на складність такої конструкції було прийнято Закон України «Про управління об'єктами державної власності». Відповідно до пояснювальної записки цього закону на стадії проекту, предметом його регулювання є визначення *схеми управління об'єктами державної власності*. Так, відповідно до ст. 4 суб'єктами управління об'єктами

державної власності є: Кабінет Міністрів України; Фонд державного майна України; міністерства та інші органи виконавчої влади; органи, які здійснюють управління державним майном відповідно до повноважень, визначених окремими законами; державні господарські об'єднання, державні холдингові компанії, інші державні господарські організації; юридичні та фізичні особи, які виконують функції з управління корпоративними правами держави; Національна академія наук України, галузеві академії наук.

Внаслідок такої «схеми управління» і використовуються право господарського відання або права оперативного управління, що напштовхує науковців на певні радикальні висновки. Так, Ю. А. Ушакова обґрунтовує позицію про те, що юридична особа може бути суб'єктом права приватної власності незалежно від того, ким вона створена (приватною особою чи публічним утворенням), якщо майно закріплене за нею на праві власності, а не на підставі іншого речового права [53, с. 4]. Певне, що такий висновок спричинений положеннями ч. 1 ст. 325 ЦК, якою передбачено, що суб'єктами приватної власності є фізичні та юридичні особи. Хоча подібні міркування є дещо поспішними виходячи з таких обставин.

Так, у ЦК не використовується категорія «форма власності», оскільки вона є економічною, а не правовою категорією [54, с. 307], натомість законодавець робить акцент на суб'єктному складі власників (ст. 324–327 ЦК) і серед них наголошує на юридичних особах як суб'єктах права приватної власності. Тобто може видатися, що дійсно юридичні особи публічного права є суб'єктами приватної власності. Однак завдяки юридичній техніці норма ч. 3 ст. 81 ЦК побудована так, що цим Кодексом встановлюється порядок створення, організаційно-правові форми, правовий статус юридичних осіб приватного права, а порядок утворення та правовий статус юридичних осіб публічного права – Конституцією та законом. Як результат, під терміном «юридична особа», що використовується у ЦК, мається на увазі юридична особа приватного права. Наприклад, публічні утворення можуть створювати юридичні особи публічного права та юридичні особи приватного права, тобто у нормах ст. 167–169 ЦК цілком розмежовуються ці два види юридичних осіб, натомість ст. 329 передбачено порядок набуття права власності окремо юридичною особою публічного права.

Можливо, така юридична техніка не є досконалою, але, знову таки, ЦК є кодексом приватного права, він не врегульовує правовий статус юридичних осіб публічного права, натомість врегульовує право власності та інші речові права, які є класичними інститутами

цивільного права, та виключно на їх основі здійснює реалізацію права власності без будь-яких інших додаткових конструкцій. Певне, що треба реформувати не суб'єктний склад власників чи «форму власності», а механізми управління юридичними особами публічного права, проаналізувавши інститут юридичних осіб приватного права.

Таким чином, на основі чинного законодавства можна дійти висновку, що *майнова відокремленість публічних установ* реалізується шляхом визначення майна, яке надається їм на праві господарського відання чи праві оперативного управління, тобто засновник виділяє (відокремлює) частину майна, яке також не є його власністю, адже належить публічним утворенням, та в межах якого ця юридична особа публічного права здатна реалізовувати свої права та обов'язки.

На прикладі це положення реалізується так. Наприклад, Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Статуту Державної наукової установи «Державний центр інноваційних біотехнологій» від 24 лютого 2010 р. № 240 визначено, що Державна наукова установа «Державний центр інноваційних біотехнологій» (далі – Центр) є державною науковою установою, яка підпорядкована Кабінетові Міністрів України (п. 2). Центр є юридичною особою та має самостійний баланс (п. 9), а майно Центру є державною власністю і використовується Центром на праві оперативного управління (п. 10). Однак п. 12 визначено, що майно Центру становлять виробничі та невиробничі фонди, а також інші цінності, вартість яких відображається у самостійному балансі Центру. Джерелами його формування є: грошові та матеріальні внески; кошти державного бюджету; доходи, одержані в результаті реалізації продукції, надання послуг та провадження інших видів господарської діяльності; придбане в установленому порядку майно; інші джерела, не заборонені законодавством (п. 13).

Аналізуючи ці положення, можна дійти висновку, що Центр юридично позбавлений права власності взагалі, оскільки має майно, що належить державі Україна, однак кошти, отримані в результаті відчуження основних засобів Центру, залишаються в розпорядженні Центру в повному обсязі і спрямовуються на виконання його статутних завдань (п. 14). Більш того, Центр може передавати в установленому законодавством порядку в оренду майно, яке належить до основних засобів і не використовується з науковою та виробничою метою (п. 15). Тим самим Центр одночасно отримує у власність певне майно і позбавлений його, оскільки майно Центру є державною власністю.

Поставити крапку у цій колізії мають права та обов'язки Центру, тобто його правоздатність. Так, Центр має право (п. 16): створювати відокремлені структурні підрозділи, що не мають статусу юридичної

особи і діють відповідно до положень про них, затверджених Центром (як і юридична особа приватного права відповідно до ст. 95 ЦК); видавати і розповсюджувати наукові праці, матеріали з'їздів, конференцій, семінарів, методичні вказівки, рекомендації та інші матеріали (однак не визначено чи є ця діяльність підприємницькою); залучати на договірних засадах спеціалістів та експертів для виконання покладених на Центр завдань та надавати на договірній основі вітчизняним та іноземним юридичним та фізичним особам науково-методичну допомогу та консультації з питань, що належать до компетенції Центру; організовувати та проводити семінари, конференції та навчальні курси з питань виробництва імунобіологічних, ветеринарних препаратів і препаратів крові, їх апробації, проведення перевірки, трансферу інновацій; взаємодіяти з іншими науковими центрами та установами, органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування з питань, що належать до компетенції Центру; укладати угоди з підприємствами, установами та організаціями незалежно від форми власності та підпорядкування, а також фізичними особами відповідно до законодавства; брати участь у міжнародному співробітництві. Центр зобов'язаний (п. 17): забезпечувати цільове використання закріпленого за ним майна та державних коштів; враховувати під час визначення стратегії науково-дослідної та господарської діяльності умови державних замовлень та інші договірні зобов'язання; забезпечувати своєчасну сплату податків і зборів (обов'язкових платежів) до державного бюджету згідно із законодавством; здійснювати будівництво, реконструкцію та капітальний ремонт основних фондів і введення в дію придбаного устаткування; здійснювати матеріально-технічне забезпечення структурних підрозділів Центру.

З огляду на ці права та обов'язки слід стверджувати, що фактично Центр має універсальну правоздатність, що забезпечує мету його створення та цілі, які ставляться перед ним, що надає йому можливість бути повноцінним учасником цивільного обороту. Крім того, *цивільно-правова відповідальність* публічних установ дещо інша, ніж відповідальність публічних органів влади. Повертаючись до згаданого Центру, слід зазначити, що Центр несе відповідальність згідно із законодавством за порушення договірних зобов'язань, розрахункової і податкової дисципліни, вимог до якості продукції та інших правил провадження господарської діяльності (п. 19). Однак за державні органи несе субсидіарну відповідальність відповідне публічне утворення (ст. 1173–1176 ЦК). Тим самим, хоч законодавець і визначив досить складну «схему управління» публічною власністю, на практиці публічні установи несуть самостійну відповідальність так само як і юридичні особи приватного права.

Для порівняння слід звернутися до законодавства Російської Федерації, яким визначено такий учасник цивільних відносин як автономна установа (автономное учреждение). Зміст такого перетворення полягає у знятті з держави відповідальності гарантування фінансування цих організацій на основі кошторису доходів та видатків та відповідальності держави за їх зобов'язаннями. Відповідно до п. 1 ст. 298 Цивільного кодексу Російської Федерації установи не вправі розпоряджатися закріпленим за ним майном та майном, набутим за рахунок коштів, які виділені йому відповідно до кошторису. У той же час, як роз'яснив Пленум Вищого Арбітражного Суду Російської Федерації, відповідно до п. 1 ст. 296 Цивільного кодексу Російської Федерації установа, за якою майно закріплене на праві оперативного управління, володіє, користується, розпоряджається цим майном у межах, встановлених законом, відповідно до мети своєї діяльності, завданнями власника цього майна та призначенням цього майна. Тому судам слід враховувати, що в випадках, коли розпорядження відповідним майном шляхом передачі у орендне користування з метою забезпечення більш ефективної організації основної його діяльності установи, для якої вона створена (зокрема, обслуговування його працівників та (або) відвідувачів), раціонального використання такого майна, вказане розпорядження може бути здійснене установою зі згоди власника [49, с. 169, 172–173].

Щодо автономної установи встановлено, що вона без згоди власника не вправі розпоряджатися нерухомим майном та особливо цінним майном, закріпленим за ним установником або набутим автономною установою за рахунок коштів, виділених його засновником на набуття цього майна. Іншим же майном, у тому числі нерухомим, автономна установа вправі розпоряджатися самостійно, якщо інше не передбачене законом. Таким чином, законодавство Російської Федерації розмежує особливості управління як майном, так і установою, якій це майно передається, що у результаті не спричиняє однакового розуміння права власності та оперативного управління чи господарського відання щодо права на розпорядження майном.

Підсумовуючи аналіз ознаки правоздатності публічних установ, зауважимо, що хоч ЦК і не передбачає поняття «обсяг правоздатності чи дієздатності юридичної особи», однак пунктом 41 Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України передбачено, що нотаріус зобов'язаний перевірити цивільну правоздатність та дієздатність юридичної особи¹ та ознайомитися з установчими

¹ Пункт 41 в редакції Наказу Міністерства юстиції від 15.06.2009 № 1062/5. До цих змін Інструкція оперувала конструкцією «перевірка обсягу цивільної правоздатності юридичних осіб», що на, нашу думку, є неправильним зважаючи на законодавче визначення правоздатності та дієздатності юридичних осіб.

документами, свідоцтвом про державну реєстрацію і витягом з Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців цієї юридичної особи і перевірити, чи відповідає нотаріальна дія, яка вчиняється, обсягу її цивільної правоздатності та дієздатності. Копії зазначених документів залишаються в справах нотаріуса. У випадках, передбачених законодавством, нотаріус перевіряє наявність спеціального дозволу (ліцензії) на здійснення юридичною особою окремого виду діяльності. Таким чином, нотаріус лише вчиняє дії, які надають можливість уникнути публічно-правових правопорушень, про які згадувалося раніше.

Останньою ознакою юридичної особи є її *виступ у цивільному обороті від власного імені*, що означає можливість саме для конкретної організації набувати та здійснювати цивільні права та нести цивільні обов'язки, а також виступати позивачем і відповідачем у суді [54, с. 115]. Слід також вести мову і про індивідуалізуючі ознаки публічних установ, які притаманні усім юридичним особам: найменування (ч. 1 ст. 90 ЦК) та місцезнаходження (ст. 93 ЦК). Наприклад, Наказом Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Примірного статуту вищого навчального закладу» від 05.02.2003 № 60 визначено, що у статуті вказується повна і скорочена назва вищого навчального закладу (п. 1.1) та його місцезнаходження (юридична адреса – поштовий індекс, область, місто, назва вулиці, номер будинку, номери телефонів, електронна пошта) (п. 1.2). Крім цього, вищий навчальний заклад може від власного імені набувати майнових і особистих немайнових прав і мати обов'язки, бути позивачем і відповідачем у суді (п. 1.6).

Порівнюючи публічні установи з публічними органами чи іншими публічними формуваннями, що не є юридичними особами, слід зазначити, що для реалізації останніми процесуальної правосуб'єктності існує особливий порядок, визначений процесуальним законом. Аналізуючи положення Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК), зазначаємо, що позивачем і відповідачем можуть бути фізичні і юридичні особи, а також держава (ч. 2 ст. 30). При цьому лише держава передбачена як публічне утворення, що має право бути стороною у цивільному процесі. Однак це не виключає участі у процесі органів влади, які не є юридичними особами. Відповідно до ч. 1 ст. 45 ЦПК у випадках, встановлених законом, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, прокурор, органи державної влади, органи місцевого самоврядування, фізичні та юридичні особи можуть звертатися до суду із заявами про захист прав, свобод та інтересів інших осіб або державних чи суспільних інтересів та брати участь у цих справах. Хоча не виключено, що окремі органи державної влади

можуть не бути юридичними особами внаслідок того, що вони не набули цього статусу в порядку, визначеному Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців». Тому публічні утворення, що не є юридичними особами, можуть звертатися до суду шляхом участі в цивільному процесі прокурора, хоча, на думку В. І. Тертишнікова, об'єднання правил участі прокурора у суді з правилами про участь органів державної влади та місцевого самоврядування в одну норму є не досить правильним, оскільки нормами ст. 45–46 ЦПК крім органів державної влади передбачено цілий ряд фізичних та юридичних осіб, яким законодавством надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб [52, с. 63].

Узагальнюючи наведені у літературі особливості установ, Д. С. Лещенко виділяє їх такі *спеціальні ознаки* [45, с. 16–17], окремі з яких належать виключно публічним установам: 1) учасники установи не мають право на отримання прибутку від основної її діяльності; 2) створення установи вимагає обов'язкового виділення майна власника (публічного утворення); 3) публічні установи задовольняють суспільні; 4) коло осіб, які користуються послугами установи, не визначено кількісно; 5) мета і спрямованість діяльності установи визначають засновники.

Підсумовуючи наведені ознаки, доходимо таких **висновків**.

Публічні утворення (держава Україна, територіальні громади, АРК) є досить абстрактними учасниками правових відносин, для чого створюється публічний механізм, що виконує управлінські (через органи публічної влади), господарські (через публічні суб'єкти господарювання) та невиробничі (через публічні установи) функції, до яких слід віднести освітянські, культурно-виховні, наукові, соціальні та інші напрями публічної діяльності.

Публічна установа розглядалася у контексті так званої тріади – підприємства, установи, організації, яка нині потребує суттєвого перегляду та детального визначення щодо організаційно-правових форм цих юридичних осіб, що надасть змогу оптимізувати здійснення публічних функцій. Однак в Україні немає законодавчого акта, що регулював би загальні положення щодо порядку створення та діяльності публічних установ, це змушує науковців використовувати положення про установи, закріплені у ЦК.

Актами публічного законодавства встановлено досить розмиту межу між публічними органами та публічними установами, що призводить до помилковості поглядів щодо наявності у останніх окремих владних повноважень, що не притаманно цьому інституту.

Публічна установа є юридичною особою публічного права, що створюється у розпорядчому порядку шляхом виділення визначеного майна, що перебуває у публічній власності, для здійснення визначеної законодавством (або установчими документами) мети.

Публічна установа здійснює невідприємницьку діяльність (некомерційне господарювання), що передбачає спрямованість можливого отриманого прибутку виключно на існування установи, зокрема на досягнення мети, для якої вона створювалася.

Публічна установа має невідладний характер діяльності, що надає змогу відокремити її від органів публічної влади. Така діяльність надає можливість реалізовувати соціальну спрямованість публічних утворень та взаємодіяти з інститутами громадянського суспільства.

Як учасник цивільних відносин публічна установа має загальні ознаки юридичних осіб. Проте хоч законодавець і визначає їх певні особливі риси, проте фактично вони мають універсальну правоздатність та реалізують повноваження щодо володіння, користування та розпорядження майном, що перебуває у їх господарському віданні чи оперативному управлінні. З огляду на це видається позитивним досвід Російської Федерації щодо створення публічними утвореннями автономних установ, що мають спеціальну правоздатність (зокрема щодо питань розпорядження окремими видами майна).

Список використаної літератури:

1. *Конституція* України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. *Бюджетний кодекс* України від 08.07.2010 № 2456-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2010.– № 50. – Ст. 572. – С. 1778. – № 50-51.
3. *Господарський кодекс* України від 16.01.2003 № 436-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18. – Ст. 144.
4. *Кодекс України* про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 № 8073-X // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1984. – № 51. – Ст. 1122.
5. *Кримінальний кодекс* України від 05.04.2001 № 2341-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25. – Ст. 131.
6. *Податковий кодекс* України від 02.12.2010 № 2755-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 13. – Ст. 112. – С.556. – № 13-14, № 15-16, № 17.
7. *Цивільний кодекс* України від 16.01.2003 № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40.– Ст. 356.

8. *Закон України* «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» від 15.05.2003 № 755-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 31. – Ст. 263.

9. *Закон України* «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» від 16.11.1992 № 2782-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 1. – Ст. 1.

10. *Закон України* «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» від 01.06.2000 № 1775-III // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 36. – Ст. 299.

11. *Закон України* «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25.06.1991 № 1264-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1991 – № 41. – Ст. 546.

12. *Закон України* «Про систему Суспільного телебачення і радіомовлення України» від 18.07.1997 № 485/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 45. – Ст. 284.

13. *Закон України* «Про зайнятість населення» від 01.03.1991 № 803-XII // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 14. – Ст. 170.

14. *Закон України* «Про освіту» від 23.05.1991 № 1060-XII // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 34. – Ст. 451.

15. *Основи законодавства України про охорону здоров'я* від 19.11.1992 № 2801-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 4. – Ст. 19.

16. *Закон України* «Про нотаріат» від 02.09.1993 № 3425-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 39. – Ст. 383.

17. *Закон України* «Про телебачення і радіомовлення» від 21.12.1993 № 3759-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 10. – Ст. 43.

18. *Закон України* «Про Автономну Республіку Крим» від 17.03.1995 № 95/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 11. – Ст. 69.

19. *Закон України* «Про соціальні послуги» від 19.06.2003 № 966-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 45. – Ст. 358.

20. *Закон України* «Про Кабінет Міністрів України» від 07.10.2010 № 2591-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 9. – Ст. 58. – С.429.

21. *Закон України* «Про культуру» від 14.12.2010 № 2778-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 24. – Ст. 168. – С.1219.

22. *Закон України* «Про безоплатну правову допомогу» від 02.06.2011 № 3460-VI // Офіційний вісник України. – 2011. – № 51. – Ст. 2009.

23. *Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні»* від 21.05.1997 № 280/97-ВР // *Відомості Верховної Ради України*. – 1997. – № 24. – Ст. 170.

24. *Закон України «Про природно-заповідний фонд України»* від 16.06.1992 № 2456-ХІІ // *Відомості Верховної Ради України*. – 1992. – № 34. – Ст. 502.

25. *Класифікація видів економічної діяльності (КВЕД) (ДК 009:2005)* // [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?code=va375202-05>.

26. *Наказ Державного комітету статистики України № 96* від 18.04.2005 «Про затвердження Класифікації інституційних секторів економіки України» // [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://uazakon.com/document/fpart48/idx48677.htm>.

27. *Наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Примірного статуту вищого навчального закладу»* від 05.02.2003 № 60 // [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://uazakon.com/document/fpart99/idx99667.htm>.

28. *Наказ Міністерства юстиції України* від 03.03.2004 № 20/5 «Про затвердження Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України» // *Офіційний вісник України*. – 2004. – № 10. – Ст. 639. – С. 315.

29. *Постанова Кабінету Міністрів України «Про Державну іпотечну установу»* від 17 липня 2009 р. № 768 // *Офіційний вісник України*. – 2009. – № 55. – Ст. 1916. – С. 94.

30. *Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Статуту Державної наукової установи «Державний центр інноваційних біотехнологій»* від 24 лютого 2010 р. № 240 // *Офіційний вісник України*. – 2010. – № 16. – Ст. 759. – С. 111.

31. *Постанова Кабінету Міністрів України* 04.06.2002 № 764 «Деякі питання Національної телекомпанії України» // *Офіційний вісник України*. – 2002. – № 23. – Ст. 1121. – С. 83.

32. *Барихин А. Б.* Большой юридический энциклопедический словарь [Текст]. 2-е издание, переработанное и дополненное / А. Б. Барихин. – М.: Книжный мир, 2006. – 792 с.

33. *Блащук Т. В.* Особливості участі юридичних осіб публічного права у цивільних відносинах [Текст] / Т. В. Блащук // *Приватне право і підприємництво. Збірник наукових праць*. Вип. 8, 2009 р. / Редкол.: Крупчан О.Д. (гол. ред.) та ін. – К.: Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва національної академії правових наук України, 2009. – С. 51–56.

34. *Бондаренко Л.* Цивільно-правовий аналіз юридичних осіб публічного права [Текст] / Л. Бондаренко // Підприємництво, господарство і право. – 2005. – № 12. – с. 33-35.

35. *Борисова В.* Інститут юридичної особи у праві України [Текст] / В. Борисова // Право України. – 2010. – № 12. – С. 25-31.

36. *Великий* тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) [Текст] / Уклад. і головн. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.

37. *Господарський* кодекс України [Текст]: Коментар. – Х.: ТОВ «Одіссей», 2004. – 848 с.

38. *Жигалкін І. П.* Установи як юридичні особи [Текст]: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 / І. П. Жигалкін. — Харків, 2009. – 18 с

39. *Загальна* теорія держави і права: [Підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів] [Текст] / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; За ред. док. юрид. наук, проф., акад. НАПрН України М. В. Цвіка, док. юрид. наук, проф., акад. НАПрН України О. В. Петришина. – Харків: Право, 2011. – 584 с.

40. *Зозуляк О. І.* Договір як правова форма реалізації цивільної правосуб'єктності юридичних осіб [Текст]: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 / О. І. Зозуляк. – К., 2010. – 20 с.

41. *Зозуляк О. І.* Договір як правова форма реалізації цивільної правосуб'єктності юридичних осіб [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Зозуляк Ольга Ігорівна. – К., 2010. – 225 с.

42. *Конституція* України: Науково-практичний коментар [Текст] / В. Б. Авер'янов, О. В. Батанов, Ю. В. Баулін та ін.; Ред. кол. В. Я. Тацій, Ю. Б. Битяк, Ю. М. Грошевой та ін. – Харків: Видавництво «Право»; К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. – 808 с.

43. *Кочин В. В.* Визначення поняття «непідприємницька юридична особа приватного права» [Текст] / В. В. Кочин // Приватне право і підприємництво. Збірник наукових праць. Вип. 10, 2011 р. / Редкол.: Крупчан О.Д. (гол. ред.) та ін. – К.: Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва Національної академії правових наук України, 2011. – С. 85–88.

44. *Лещенко Д. С.* Правовий статус установ в цивільному праві України [Текст]: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 / Д. С. Лещенко. – Харків, 2005. – 20 с.

45. *Лещенко Д. С.* Установи як учасники цивільних відносин [Текст] / Д. С. Лещенко: Монограф. – Д.: Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ, 2007. – 196 с.

46. *Літвіна О. Ю.* Критерії розмежування комерційної та некомерційної господарської діяльності [Текст] / О. Ю. Літвіна // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Карабіна. Серія: Право. – 2009. – № 841. – С. 242–244.

47. *Мяснікова Н. В.* Поняття та ознаки юридичної особи публічного права [Текст] // [Електронний ресурс]: Право та управління. – 2011. – № 11. – С. 305–311. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/e-journals/prtup/2011_1/zmist.html.

48. *Науково-практичний* коментар Господарського кодексу України [Текст] / Кол. авт.: Г. З. Знаменський, В. В. Хахулін, В. С. Щербіна та ін.; За заг. ред. В. К. Мамутова. – К. Юрінком Інтер, 2004. – 688 с.

49. *Новоселова Л. А.* Автономные учреждения [Текст] / Л. А. Новоселова // Корпорации и учреждения: Сборник статей / Отв. ред. М. А. Рожкова. – М.: Статут, 2007. – С. 168–196.

50. *Пустова Ю. М.* Юридичні особи публічного права [Текст] / Ю. М. Пустова // [Електронний ресурс]: Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2010. – № 1 (48). – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc%5Fgum/vkhnUvs/2010%5F48/48/34.pdf>.

51. *Руководство* по некоммерческим организациям в Системе национальных счетов [Текст] / Организация Объединенных Наций, Нью-Йорк, 2006. – 364 с.

52. *Тертишніков В. І.* Цивільний процес України (лекції) [Текст]: Навч. посіб. / В. І. Тертишніков. – Харків: Видавець СПД ФО Вапнярчук Н. М., 2006. – 256 с.

53. *Ушакова Ю. А.* Поняття, зміст та форми права власності [Текст]: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 / Ю. А. Ушакова. – К, 2011. – 20 с.

54. *Цивільне право України* [Текст]: Підручник: У 2 т. / Борисова В. І. (кер. авт. кол.), Баранова Л. М., Жилінкова І. В. та ін.; За заг. ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатеевої, В. Л. Яроцького. – К.: Юрінком Інтер, 2004. – Т. 1. – 480 с.

55. *Чантурия Л.* Гражданское право и юридические лица публичного права: особенности правового регулирования [Текст] / Л. Чантурия // [Електронний ресурс]: ЮриСт.–2007.–№ 6.–Режим доступу: <http://journal.zakon.kz/203507-grazhdanskoe-pravo-i-juridicheskie-lica.html>.

56. *Шелест М. В.* Держава як юридична особа публічного права: стан проблеми [Текст] / М. В. Шелест // [Електронний ресурс]: Форум права. 2009. – № 3. – с. 677-685. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2009-3/>.